

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

програмового матеріалу. Вони намагаються також інформувати учнів про вищі навчальні заклади філологічного спрямування.

Специфічними ж завданнями профілізації саме літературної освіти можна назвати:

- 1) профорієнтацію учнів;
- 2) удосконалення їх загальнокультурної (у т. ч. літературної), гуманітарної підготовки.

Це – нагальна вимога часу, адже, за відомим висловом, «або ХХІ століття буде гуманітарним, або його не буде взагалі».

Література:

1. Асмус В. Ф. Чтение как труд и творчество // Вопросы литературы, 1961. – №2. – С. 41-42.
2. Брунер Дж. Психология познания. – М.: Педагогика, 1977. – С. 240.
3. Делор Дж. Образование: скрытое сокровище. – Издательство ЮНЕСКО, 1996.
4. Зинченко В. П. Живое знание. Изд. 2-е. – Самара, 1998. – С. 161.
5. Малюков А. Н. Психология переживания и художественное развитие личности. – Дубна: Феникс, 1999. – С. 58.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность, кризис. – М.: Смысл, 1996. – С.50.

Дудченко С. О.*

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті обґрунтовано доцільність впровадження сучасних інноваційних педагогічних технологій як засобу розвитку творчого потенціалу учнів, активізації їх пізнавальної діяльності на уроках хімії.

Одним із важливих напрямів роботи педагога є вдосконалення навчального процесу через впровадження нових освітніх технологій, орієнтованих на розвиток особистісно-мотиваційної та інтелектуальної сфер дитини.

У процесі навчання учні, зважаючи до виконання стандартних завдань, спрямованих на закріплення базових навичок, позбавлені можливості діяти самостійно, ефективно використовувати й розвивати власний інтелектуальний потенціал. У разі здійснення такого підходу до навчання програмовий матеріал засвоюється не настільки якісно, як має бути.

Тому необхідною умовою системи навчання є ситуація, коли дитина стає активним учасником процесу набуття нових знань, а вчитель – організатором її пізнавальної діяльності [4]. Самостійно знайдена відповідь – це маленька перемога дитини в пізнанні складного світу природи, що надає впевненості у своїх можливостях, створює позитивні емоції, усуває неусві-

---

* © Дудченко С. О.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

домлений опір процесу навчання. Водночас учень самостверджується як особистість. Так формується інтерес не просто до предмета, а й до самого процесу пізнання – пізнавальний інтерес.

Активізація пізнавальної діяльності учнів дозволяє вирішити гострі протиріччя педагогічної практики:

- між потребою суспільства в освіченій, розвиненій особистості та зменшенням цікавості учнів до освіти, знань;
- між необхідністю формування усвідомлених дієвих знань учнів і переважанням вербальних методів навчання;
- між масовим характером навчання та індивідуальним способом засвоєння знань;
- між необхідністю весь час збільшувати обсяги інформації, що включається у зміст освіти, та можливостями школяра засвоїти її [5].

Активізація пізнавальної діяльності учнів стимулює пізнавальний інтерес до предмета, що вивчається, виховує свідоме ставлення до навчання, розвиває самостійність, активність учня, сприяє формуванню професійних інтересів [6].

Метою цієї роботи є розкриття форм та методів, що активізують пізнавальну діяльність учнів на уроках хімії.

Перед учителем постають такі завдання:

1. Сформувати не суму знань, а потребу та вміння учнів організувати свою діяльність з відображення оточуючого світу мовою хімії.
2. Розвинути стійкий інтерес до пізнання, навчання.
3. Розвивати навички самостійної роботи.
4. Спонукає до розкриття особистісного творчого потенціалу, самореалізації, наукової та дослідницької діяльності.

Головні методичні ідеї впровадження інноваційних технологій для активізації пізнавальної діяльності наступні:

1. Добровільність навчання (діти повинні з бажанням йти на урок, почувати себе комфортно, не боятися). Для цього потрібен не тільки професіоналізм учителя, але й створення сприятливого мікроклімату на уроці, мотивація навчальної діяльності учнів на кожному уроці – «Люблю те, чому навчаю, люблю тих, кого навчаю».

2. Забезпечення повної зайнятості учнів на уроці, яка досягається застосуванням різноманітних способів навчання. Установлено, що ефективність засвоєння прямо залежить від ступеня активізації учнів і залучення їх до процесу навчання. Застосування різноманітних методик робить процес навчання дійсно творчим, забезпечує зацікавленість учнів, допомагає розумінню та засвоєнню матеріалу.

3. Застосування тематичного планування, яке передбачає:

- проведення різних типів уроків;
- установалення міжпредметних зв'язків та зв'язків між

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

темами;

- основний обсяг знань, якими повинен оволодіти учень;
- основні вміння, яких мають набути учні;
- самостійні роботи, що допоможуть учням і вчителю перевірити знання з основних питань теми і досягти кінцевого результату;

- обсяг розрахункових задач з кожної теми, який допоможе, з одного боку, засвоїти новий теоретичний матеріал, а з іншого, надасть можливість закріпити вміння розв'язувати задачі різних типів.

4. Багаторазове повторення на різних рівнях засвоєння матеріалу. Для цього потрібно застосовувати різні форми контролю.

5. Розвиток творчої самостійності учнів. Цьому сприяє використання групових дискусій, проведення різноманітних семінарів, навчання учня учнем, творчі самостійні роботи дітей.

6. Формування вміння школярів працювати з довідковою літературою та складати тези, конспекти, схеми.

Активний пізнавальний інтерес не розвивається стихійно. Структура будь-якого уроку має підпорядковуватися основній меті – розвитку інтелектуальної активності школярів. З першого моменту заняття вчитель, створюючи позитивний емоційний фон, спонукає до роздумів. Наприклад, почати урок можна уривком із «Заповітних думок» Менделєєва: «Шлях до розвитку й, урешті-решт, до щастя людини пролягає через її працю». Нагадати, що працею вчений називав не будь-яку роботу, а роботу усвідомлену, потрібну людям, і налаштувати учнів саме таку працю на уроці.

Важливим компонентом сучасного уроку є наступний етап – актуалізація опорних знань учнів: як упоралися діти з вирішенням питань і задач, визначених домашнім завданням, чи відповідав раніше вивчений матеріал оптимальному рівню труднощів?

Існують методичні прийоми, які впливають на формування мотивації, а також використовуються для перевірки домашнього завдання [2]:

Дивуй. Здивування – початкова фаза розвитку пізнавального інтересу. Під час підготовки до уроку особливу увагу варто приділити психологічному настрою учнів, налаштувати їх на вивчення нового матеріалу. Процес навчання починається зі здивування. Не здивуєш, – то й не навчиш. Пошуку того, що може здивувати, примусити замислитися, відводиться значне місце в підготовці до уроку. Можуть стати у нагоді хімічні казки, мініатюри, історичні факти. Іноді можна розпочати урок віршем, уривками з художнього або музичного твору. Обов'язково використовувати рефлексійні прийоми у структурних елементах навчального заняття.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Асоціації на дошці. Цей метод залучає власний досвід учнів, має високий рівень зацікавленості, проводиться фронтально.

Інтелектуальна розминка. Інтелектуальна розминка – це два-три не дуже складні питання для розмірковування; основна мета такої розминки – налаштування школярів на роботу.

«Вірю – не вірю». Цей прийом можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Кожне питання починається словами: «Чи вірите ви, що...» Учні повинні погодитися з цим твердженням чи ні.

Бліц-опитування за ланцюжком. Перший учень ставить коротке питання другому. Другий – третьому, і так до останнього учня. Час на відповідь – кілька секунд, учитель має право зняти питання, яке не відповідає темі або недостатньо конкретне.

Упізнай мене. Дається певна характеристика елемента, речовини, явища.

Лицарський турнір. Учень виходить до дошки і за допомогою теми ставить учителю наперед підготовлені питання, на які він хотів би отримати відповідь. У свою чергу вчитель ставить питання учню. Уся дія триває не більше десяти хвилин. Проведення турніру оголошується заздалегідь.

Найбільше пізнавальне навантаження отримують учні під час вивчення нового матеріалу, тому слід ретельно добирати методи навчання.

Думка Л. М. Толстого про те, що лише ті знання є істинними, які одержані самостійно, є актуальною, тому велика увага повинна приділятися *самостійній роботі* учнів.

Одним з видів самостійної роботи є *робота з підручником*, мета й завдання якої в дидактиці визначаються чітко: цей вид роботи необхідний, оскільки він сприяє розвитку вміння працювати з книгою, уміння виокремлювати головне. Знання, одержані в результаті такої роботи, зазвичай вирізняються великою міцністю.

Форми роботи з підручником

1. Пошук відповідей на питання, сформульовані в інструкційних картках, що роздаються учням заздалегідь на кожну парту. Питання в картках мають бути диференційованими. Наприклад, при вивченні в 11 класі теми «Природні та супутні нафтові гази» в інструкційній картці дітям пропонуються такі завдання та питання:

1) Порівняйте природний та супутній нафтові гази. Складіть схему їх одержання.

2) Де застосовуються ці гази? Чому можливості використання супутнього газу ширші ніж природного? Занесіть ці дані в схему.

3) У чому переваги застосування природного газу як палива?

4) Складіть рівняння реакцій одержання водню, сажі, ацетилену та хлорогідних з природного газу. Поміркуйте!

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Наведіть приклади кількох рівнянь реакцій, які ілюструють можливі напрями хімічного використання:

- а) пропану;
- б) бутану.

2. Складання питань, що розкривають зміст прочитаного матеріалу або відповідь на поставлене питання за допомогою тексту підручника.

3. Складання опорної схеми-конспекту за прочитаним, стислість і логічність якої обов'язково оцінюється.

Ігрові технології на будь-якому етапі уроку сприяють активізації пізнавальної діяльності. Вони надають учням свободу інтелектуальної діяльності, учитель спрямовує їх на створення проблемних ситуацій і пошук шляхів розв'язання через уміло організовану пошуково-дослідницьку самостійну роботу.

Гра як форма навчання має певні переваги.

По-перше, активізується пізнавальна діяльність учнів, усі пізнавальні процеси. Під час гри задіяний вид пам'яті, який не часто використовують учні – емоційна пам'ять. Психологічною основою ігрових занять є уява школярів, тому що в процесі гри широко використовуються уявні ситуації. Важливою основою активізації пізнавальної діяльності учнів є мобілізація уваги. Гра – це діяльність, яка захоплює учнів, тому увага стає післядовільною, вона не потребує зусиль. Також у процесі гри розвиваються логічне, поетапне мислення, усі його елементи; цьому сприяє можливість ставити в процесі гри такі питання, які потребують не конкретних знань, а вміння логічно мислити.

По-друге, переважною формою роботи учнів в процесі гри є групова робота, яка, на відміну від фронтальної та індивідуальної, використовується не часто. Між тим, вона дуже важлива, забезпечує розвиток міжособистісних стосунків учнів, через які засвоюються елементи організаційної діяльності.

По-третє, такі уроки відбуваються на фоні позитивних емоційних станів вчителя й учнів, з елементами співпраці; їх підготовка та проведення об'єднують учителя й учня як рівних партнерів по роботі. Це набуває особливого значення в умовах гуманізації навчання [1].

Ігрові форми можна використовувати під час проведення узагальнювальних уроків, наприклад, у вигляді змагання двох команд кмітливих хіміків – ККХ. Етапи змагання бувають різними – залежно від теми їх визначає вчитель. Так, на узагальнювальному уроці з основних класів неорганічних речовин можна порекомендувати такі конкурси:

«*Лото навпаки*» – запропонувати речовину, протилежну за хімічними властивостями даних.

«*Третій зайвий*» – у кожному рядку зазначити речовину, що належить до іншого класу речовин, ніж решта.

«*Хімічна естафета*» – послідовно скласти генетичний ряд

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

речовин (участь беруть по черзі всі члени команди).

«Хто швидше» – написати рівняння.

«Хто впевненіше» – розв'язати задачу.

«Хто більше» – назвати формули речовин, що належать до різних класів неорганічних речовин.

З великим інтересом діти різних вікових груп беруть участь в іграх «Шерлок-хімік». Особливо вона цікава в 8 класі під час вивчення періодичного закону. Її суть полягає в обранні з числі учнів Шерлока-хіміка. Він повинен угадати загаданий дільний елемент, користуючись закономірностями періодичної системи, ставлячи питання, на які діти можуть відповідати лише «так» або «ні».

Наприклад:

1. Загаданий елемент розташований у малому періоді?

2. В атомі елемента чотири електронні рівні?

3. Валентність елемента в сполуці з Оксигеном дорівнює II?

Цю гру люблять і одинадцятикласники у хвилини розминки, коли потрібно відгадати загадану органічну речовину. Це дає можливість торкнутися великого кола теоретичних питань (загальна формула гомологічного ряду, функціональна група, ізомерія, номенклатура, властивості, застосування), учить чітко формулювати питання в їх логічній послідовності.

Як приклад застосування ігрових методів навчання, наведемо план уроку в інтерактивному режимі під час вивчення теми «Хімія в навколишньому світі» (7 клас).

I. Вступ

Вправа «Рукостискання». Учитель вітає присутніх учнів і бажає їм успіхів у навчанні і пропонує кожній парі обмінятися побажаннями до творчої роботи та потиснути один одному руки, посміхнутися: питає: «Що ви відчули? Чи змінився настрій?»

II. Мотивація та актуалізація (виконання вправи «Ланцюг асоціацій») Кількома словами висловіть, які асоціації викликає у вас слово «хімія». Асоціації не повинні повторюватися.

III. Формування груп та розподіл обов'язків (учні об'єднуються в групи, наприклад, за кольором карток, які їм роздаються).

У групах протягом 1 хвилини розподіляються обов'язки:

«голос» – доповідач (той, хто буде доповідати);

«голова» – координатор (керує роботою групи, допомагає знайти спільне рішення);

«руки» – секретар (той, хто малює, пише...);

«годинник» – веде хронометраж і нагадує про швидкоплинність часу.

IV. Завдання (інтерактивна форма виконання)

Протягом 10 хвилин на виданих аркушах складіть схему-опору «Значення хімії в господарстві та побуті», використуючи власні знання. Ця схема може бути словесна, графічна

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

(в малюнках).

V. Презентація проектів.

Кожна група коментує власний проект, але додає тільки ті пункти, які ще не були названі попередньою групою.

VI. Визначення кращого проекту методом «Прес» Цей метод має такі структурні етапи:

1. Позиція. Почніть свою думку зі слів: «Я вважаю, що...».
2. Обґрунтування. Почніть зі слів: «Оскільки...».
3. Приклади: Наведіть факти, дані, будь-яку інформацію, що аргументують, доводять, демонструють вашу правоту.
4. Висновки. Зробіть висновок: Ще раз переконливо й чітко висловіть власну позицію.

VII. «Доведи позицію» (метод «Карусель»).

Утворюється два кола: «внутрішнє» та «зовнішнє» за різними кольорами. Внутрішнє коло відстоюватиме позицію, що «хімія спричиняє шкоду»; зовнішнє – «хімія приносить користь». Протягом хвилини обдумуються аргументи на захист своєї позиції, далі протягом 30 секунд зовнішнє та внутрішнє кола повинні викласти один одному (по черзі) свої аргументи. Кожну з груп запитують: чи переконали вас опоненти у своїй правоті?

VIII. Рефлексія.

Метод «Відкритий мікрофон». Вислуховуються думки всіх учасників заняття.

IX. Завершення заняття. Вправа «Овації». Учителю і учні дякують за плідну роботу, аплодуючи один одному.

Важливим етапом є виконання домашніх завдань. Домашня робота – це самостійна робота, яка сприяє розвитку пізнавальної активності учня. І щоб зберегти в учнів стійкий інтерес до виконання домашнього завдання, слід вселяти в них впевненість у тому, що робота їм по силах, і давати можливість переконалися в цьому під час перевірки. Усі домашні задачі завжди треба перевіряти різними способами.

1. Заздалегідь можна написати на дошці правильний розв'язок (якщо тип задачі новий), і на уроці учні звіряють його зі своїм.

2. Сильний учень на перерві (або на початку уроку) може записати розв'язок на дошці.

3. Хтось з учнів (по черзі або за бажанням) може виконати завдання вдома на окремих аркушах, які після перевірки вчителем перед уроком з'являться в куточку «Учись учитися».

Особливо цікавими для дітей є нестандартні форми виконання домашнього завдання:

- скласти хімічну казку або запропонувати цікаве питання для програми «Що? Де? Коли?»;
- скласти оду речовині.

Домашні завдання на кожному уроці треба планувати з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Більшість

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

школярів одержують завдання середньої складності, аналогічні класним роботам. Учні, які цікавляться хімією, повинні одержати ускладнені завдання дослідницького характеру.

З метою активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищення рівня зацікавленості навчанням доцільно використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які відкривають нові перспективи й можливості для навчання хімії. Передбачається їх застосування на різних етапах уроку: для проведення хімічної розминки, на етапі пояснення нового матеріалу, для корекції знань, умінь, навичок. Інформаційні технології роблять уроки яскравими і змістовними, розвивають пізнавальні здібності учнів і їх творчі сили. Такими, наприклад є мультимедійні уроки [3]. Завдяки анімації, звуковим і динамічним ефектам, навчальний матеріал стає таким, що легко запам'ятовується і засвоюється.

Реалізація комп'ютерних програм на уроках хімії дозволяє побачити те, що часто на звичайному уроці є неможливим: змодельовати хімічний процес, провести небезпечну реакцію.

Учні мають можливість брати активну участь у створенні таких уроків (пошук і систематизація інформації), тим самим формуючи навички самостійної роботи з предмета, а також навички володіння інформаційними комп'ютерними технологіями.

Під час підготовки до уроків учні можуть використовувати Інтернет-ресурси, освітні сайти як інформаційне поле для отримання додаткової оперативної, актуальної інформації за темою.

Використання комп'ютерних технологій забезпечує підвищення інтенсивності уроку, дозволяє вчителю підвищити темп заняття, допомагає краще засвоїти логіку міркувань, ефективно здійснювати перевірку знань. Це підвищує рівень засвоєння знань і викликає інтерес школярів до предмета.

Отже, інтерактивні форми й методи навчання, як один з основних способів розвитку й активізації пізнавальної діяльності учнів, допомагають:

1. Реалізувати державну політику, спрямовану на укріплення інтелектуального та духовного здоров'я нації.
2. Упровадити особистісно орієнтовані технології навчання.
3. Створити умови для саморозвитку та самоосвіти дітей.
4. Розвивати логічне мислення, пам'ять, спостережливість, емоційну та вольову сферу учнів.
5. Стимулювати пізнавальний інтерес учнів.
6. Підвищити рівень самостійності учнів.
7. Розширити навчально-виховні можливості уроку, що є основною формою організації навчальної діяльності, використовуючи при цьому різноманітні форми й методи пізнавальної діяльності.
8. Створити в учнівському колективі творчу атмосферу, яка сприяє народженню творчої ініціативи.

Література:

1. Зламанюк Л. М. Нетрадиційні форми уроків хімії. 8 клас – Х. : Основа, 2005. – 128 с. – (Б-ка журн. Хімія; Вип. 2(26)).
2. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта // Педагогика, 2000. – № 7. – С. 12-18.
3. Матвеева И. А. Реализация компетентного подхода посредством технологии метода проектов [Электронный ресурс] / И. А. Матвеева. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/418499/>.
4. Муравлева О. И. Инновационные технологии обучения, реализуемые в практике учителей химии [Электронный ресурс] / О. И. Муравлева. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/513604/>.
5. Сакевич Г. В. Наш опыт изучения интереса учащихся к химии // Химия в школе. – 1998. – № 2.
6. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1987.

Жуковська С. В.*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ

Стаття присвячена соціалізації старшокласників засобами тренінгової роботи на прикладі вивчення курсу «Школа проти СНІДу» за методикою розвитку життєвих навичок.

Соціалізація – процес і результат засвоєння людиною історично створених соціальних норм та культурних цінностей, що передбачають його включення в систему суспільних відносин та самостійне відтворення цих відносин [5].

Соціалізація охоплює всі етапи життєвого шляху людини, протягом якого вона засвоює та використовує цінності культури. Кількісне накопичення засвоєних цінностей у певний період переходить у нову якість, що виявляється в зміні структури та спрямованості особистості.

Головними завданнями вчителів є виховання громадянина України, формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, якій притаманно почуття власної гідності, повага до прав і свобод людини, свідоме ставлення до обов'язків людини й громадянина, гордість за свою Батьківщину, здатність до саморозуміння й самовдосконалення, активної участі в соціальному житті країни.

У формуванні означених важливих якостей, розвитку соціальної компетентності, вихованні особистості громадянина сучасної демократичної держави важливе місце займає середовище – усе те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи із сім'ї, шкільного оточення й завершуючи середовищем соціальним, у якому вона народжується і яке

---

* **© Жуковська С. В.**